

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАМІСНИКА ГАЛИЧИНИ МІХАЛА БОБЖИНСЬКОГО (1908-1913 рр.)

Розглянуто діяльність намісника Галичини Міхала Бобжинського (1908-1913) щодо полагодження складних українсько-польських взаємин. Відзначено, що в історіографії склався достатньо контрверсійний образ намісника. Його реформаторська політика наїтовхнула на спротив Костелу і правих сил.

Ключові слова: М. Бобжинський, намісник Галичини, українсько-польські відносини.

Рассмотрено деятельность наместника Галиции Михала Бобжинского (1908-1913), который задался целью сгладить сложные украинско-польские отношения. Отмечено, что в историографии сложился достаточно контрверсионный образ наместника. Его реформаторская политика встретила противодействие со стороны Костела и правых сил.

Ключевые слова: М. Бобжинский, наместник Галиции, украинско-польские отношения.

There were considered activities of the governor of Galicia Michael Bobrzynski (1908-1913) on the resolution of difficult Ukrainian-Polish relations. It was noted that in historiography emerged quite controversial image of the governor. His Reformed politics ran in opposition to Catholic and right-wing forces.

Key words: M. Bobrzynski, governor of Galicia, Ukrainian-Polish relations.

На межі XIX – XX століть перед лицем розвитку масових демократичних течій та стрімкого зростання українського руху, східно-галицькі консерватори змушені були визнати необхідність змін. «Якщо представники краківської консервативної школи (М. Бобжинський, В. Коритовський) бачили розв'язання проблеми на шляху компромісів з українськими народовцями, то вихідці зі Східної Галичини чи ті, що перебували під впливом східно-галицької шляхти (А. Голуховський, Л. Півінський, Альфред Потоцький, Анджей Потоцький), намагалися стримати національний розвиток українців, представляли останніх у Відні антидержавним москвофільським чинником, а на практиці нерідко толерували русофілів» [1, с. 99].

Дослідження проблемних питань польсько-українських взаємин, що сформувалися на початку XX ст. в Галичині, в останній час знаходиться в полі зору багатьох науковців Польщі та України [2-9]. Це позитивно впливає на їх об'єктивне висвітлення в наукових розвідках. Особливе місце посідає українське питання в діяльності намісника Галичини

Міхала Бобжинського. Інтерес привертає стаття дослідниці зі Львова О. Аркуші [10]. Автор зробила спробу окреслити основні етапи політичної біографії та засади світогляду Міхала Бобжинського як талановитого історика, здібного політика, одного з лідерів краківських консерваторів; простежила процес реалізації на практиці його концепції щодо розв'язання української проблеми у підавстрійській Галичині; охарактеризувала політичні сили, з якими йому доводилось взаємодіяти. У цьому аспекті головну увагу зосереджено на розбіжностях у польському політичному таборі, оскільки в сучасній українській історіографії все ще не подолана тенденція до некритичного узагальнення позиції польських політиків стосовно українців.

Джерельною базою для написання даної статті стали архівні матеріали відділу рукописів наукової бібліотеки Ягеллонського університету (Biblioteka Jagiellonska, Kraków, Polska), зокрема кореспонденція Галицького намісника Міхала Бобжинського, матеріали до історії Галичини на початку XX ст., які

відносяться до шкільних та релігійних справ в краї та висвітлюють дискусії щодо заснування у Львові українського університету, боротьбу за реформу виборчого законодавства до Галицького сейму та австрійського парламенту. Важливе місце відведено спогадам М. Бобжинського, що були написані відразу після його відставки з посади намісника та згідно його заповіту вийшли друком у 1957 році [11].

Після «весни народів», не зважаючи на шалений опір польської панівної адміністрації Галичини та неадекватну позицію до різних ситуацій офіційного Відня, український національний рух, спираючись на конституційні принципи національної рівноправності народів, здобував для українців все більше прав та свобод. Однією з головних проблем на початку ХХ століття в Галичині було розв'язання питання зміни виборчого законодавства. Навколо нього точились словесні баталії серед польсько-українського політичного проводу як у стінах Галицького сейму та австрійського парламенту, так і на сторінках громадсько-політичних часописів двох таборів, громадських зібраннях, конференціях, з'їздах та вічах. Складовою національно-визвольного руху українського населення регіону була боротьба за народну освіту. На багатолюдних зборах усе рішучіше лунали вимоги ліквідувати дискримінацію українців у галузі освіти.

На думку Ю. Плекана: *«До розв'язання даної політичної проблеми краю прагнув у той час і відомий краківський консерватор, історик, професор Ягеллонського університету, а в період 1908-1913 рр. Галицький намісник Михайло Бобжинський (1849-1935 рр.). Польський політичний провід, бачачи, що розв'язання проблеми виборів до сейму є вже на часі і неминучим, – старалися різними сеймовими постановами, законами, як-то про урядову мову в адміністраціях краю, про поширення компетенції Крайової Шкільної Ради, тощо, забезпечувати «польський характер» відносин в краю»* [12, с. 51]. М. Бобжинський, що обійняв посаду намісника, опинився перед нелегкою дилемою: прислухатися до закликів подоляків і ендеків та запровадити у Східній Галичині надзвичайний стан, або ж здійснити спробу нормалізувати українсько-польські взаємини не

вдаючись до силових методів. Із приходом до керівництва Галичиною М. Бобжинського починається новий, більш поміркований зі сторони певної частини польської політичної еліти, період взаємин двох народів. М. Бобжинський – чи не єдиний, хто обійняв посаду намісника зі сформованою програмою дій [13, с. 136].

На відмінну від краківських консерваторів, подоляки відстоювали концепцію намісника – пасивного чинника, який би підпорядковувався інтересам східно-галицької шляхти. Здобуті до 1870-х років автономічні свободи, на їхню думку, були достатніми для збереження шляхтою соціально-економічної (щодо селянства) і національної (щодо українців) переваги. Отримавши міцні позиції в сеймовому і парламентському представництвах, польські діячі зі Східної Галичини вперто відстоювали status quo, наголошуючи, що наміснику нічого не залишається, як цілковито усуватися від будь-якого впливу в політичних питаннях на делегацію у Відні, так і на сеймову репрезентацію [1, с. 97].

У цій не простій ситуації намісник М. Бобжинський проявив себе як рішучий і мужній політик. Мета, яку ставив перед ним у 1908 році клас, який він репрезентував, була різноплановою. Одним із головних напрямів цього середовища була орієнтація на австрійського цісаря і віденський уряд. Разом із тим, слідом за українцями невдоволеними політикою Відня були і поляки. На посаді намісника М. Бобжинський провадив політику українсько-польського замирення. Характерною в цьому контексті є інавгураційна промова намісника, виголошена польською і українською мовами. *«Високий сейм! Номінований ласкою найяснішого Пана намісником Галичини, приймаю владу з сильним бажанням збереження в регіоні громадського спокою, дотримання законів і поваги до влади. Є вдячним суспільству, яке зрозумівши і відчувши загрозу становища, зумовленого трагічною загибеллю мого попередника, ...зобов'язує мене в цій ситуації зберегти спокій. ...Не потребує використовувати крайніх заходів. Де є загроза порядку, достатньо направлення урядника намісництва, розгляду скарг. ...Налаштований утримати публічний порядок, не можу*

однак кожного гірко, знаного прояву публічного життя в нашому суспільстві, кожного зібрання під відкритим небом, кожного походу чи знання, впорядкованих хоч би через радикальне угруповання чи об'єднання, були в межах приписів, брати за загрозу того порядку і проти нього апарат влади мобілізувати. ...Чим більше маємо публічної свободи, тим далі від мене є думка їх обмежувати, тим більше мушу дбати про те, тим більше повинно дбати саме суспільство, аби кожен орган публічної влади сповнював своє тяжке завдання, знайшов у них розуміння. ...Зважуючись однак до репресивних засобів на випадок крайньої необхідності, віддаю собі відповідь тому, що для дотримання громадського спокою інших засобів не було. ...Йдеться тут перш за все про існування адміністративного апарату, який у нашому краї чисельно, а частково і якісно не відповідає великим, давно бажаним теперішнім помислам діючої адміністрації. Приймаючи владу, отримав запевнення, що центральний уряд в тому напрямку не пожаліє ані допомоги, ані коштів. ...Часи і стосунки, в яких намісник сам міг всіма справами і всіма урядниками особисто керувати, минули. ...В міру як адміністративний апарат буде покращуватися, краще також буде усувати з нього формалізм і бюрократизм, надихати його тою ініціативою в піднятті й вирішенні справ, чого йому ще бракує. Кроки, започатковані мною в тому напрямку, переконали мене, що на добру волю і краще бажання урядників можу розраховувати. ...Нещастя є таке велике, що всякі сили правительства, краю і цілої суспільності должні ся злучити в цілі його поборювання. Здаючи собі з того справу, запросиваєм всі ті чинники, котрі би могли допомогти до діла і утворили Комітет ратунковий начальний, до которого ввійшли побіч представителі правительства, також репрезентанти Відділу крайового і головних Товариств рілних польських і русинських...» [14, с. 186].

Зважаючи на зміни у спектрі політичних сил після парламентських виборів, створений у листопаді 1911 р. кабінет К. Штюрка головним своїм завданням визначив проведення сеймових виборчих реформ у Богемії та Галичині. Центральний уряд почав шукати можливості для налагодження співпраці

між політичними угрупованнями польського та українського таборів, які підтримували ідею міжнаціонального примирення. Намагаючись відновити польсько-українські переговори, міністр-президент доручив галицькому намісникові М. Бобжинському виконувати роль посередника та представляти нову національну політику в краї, що дало можливість у січні 1912 р. скликати Галицький сейм, а у квітні 1912 р. розпочати консультації з приводу відкриття українського університету. Завдяки застосуванню тактики безкомпромісної опозиції, українська парламентська репрезентація одержала особисті гарантії імператора та міністра-президента про врегулювання всіх спірних питань у Галичині за спільною згодою польської й української сторін.

«Якщо представники правих сил вбачали в політиці М. Бобжинського щодо українців здачу інтересів польської спільноти, то значно пізніше йшлося про те аби використати зовнішні відмінності, що поділяли той рух і опираючись на одну з течій, та з її допомогою подолати протилежну. Йшлося про вибір партнера, а точніше, визначитися яка з українських течій представляла найменшу загрозу для панування польської шляхти. Українські націоналісти з метою отримання більшого впливу на селян мали рахуватися з їх інтересами і виступали проти поміщиків, висували гасло парцеляції маєтків. Царськофільський (русофільський) напрямок вабив шляхту своїм консерватизмом. З іншого боку, інтереси австрійської держави схилили Відень до здійснення тиску на Галичину, аби подолати царофілів, взаємодіяти виключно з націоналістичним напрямком. Конкретно за правління Бобжинського австрійська політика мала на меті наближення до себе українців і встановлення польсько-української угоди напередодні все більшої перспективи війни з Росією. Серед польської буржуазії ці концепції мали своїх прихильників. ...Позиція щодо українців була одним із головних питань, яке поділяло польські буржуазні партії на два табори.

Було то одним із найважчих політичних питань, які мав розв'язати Бобжинський. У цьому сенсі політика намісника Бобжинського зазнала значних труднощів і зустрічала

сильний опір. ...Не підлягає найменшому сумніву, що сам Бобжинський не був налаштований якось прихильно до українців. Особисто, наприклад, був неприхильно налаштований до творення українського університету, вважаючи, що українська наука не доросла ще до створення власного вищого навчального закладу. Найближчий співпрацівник Бобжинського, Яворський, писав, що «то є спільною політикою» [15, с. 125].

Намісник розраховував замирити дві найбільші національні громади Галичини. Він зблизився з краківськими демократами. За допомогою віденського уряду схилив на свій бік людовців. «Демократи і людовці стали союзниками станьчиків у ставленні до українського питання. ...До грудня 1912 р. М. Бобжинському та голові Польського кола, демократу Ю. Лео вдалося переконати польську опозицію погодитися на проект виборчої реформи, який передбачав для українців 26,5 % місць від загального представництва. Проти цього проекту 26 березня виступив римо-католицький єпископат» [1, с. 128, 130].

З огляду на напруження ситуації на Балканському півострові та загрозу фінансової кризи в Галичині, восени 1912 р. кабінет К. Штюрка почав стимулювати переговорний процес, внаслідок чого 17 березня 1913 р. було досягнуто польсько-українського компромісу з приводу сеймової виборчої реформи. У цей час університетська справа відійшла на другий план, оскільки український табір почав розглядати реформу як першочергове завдання національної по-

літики, реалізація якого сприяла у майбутньому відкриттю українського вищого навчального закладу у Львові. Через ігнорування центральними органами влади настроїв польського єпископату нова виборча ординація не була ухвалена. Позитивну роль у цей період відіграв галицький намісник М. Бобжинський, котрий зумів налагодити співпрацю між польською та українською сторонами, чим значно зменшив гостроту польсько-українського антагонізму в краї [16, с. 13]. Тому не дивно, що М. Бобжинський здобув серед українців прихильні відгуки за намагання утвердити засади гідності кожного громадянина, відновити віру суспільства в силу права. Згодом, один із лідерів української націонал-демократії Кость Левицький писав: «Недавно померлий д-р Михайло Бобжинський заслужив собі у нас, українців, щоби його згадати незлим словом» [17].

Намісник, пов'язаний найтісніше класовими інтересами із шляхтою, не мислив про зміну існуючого стану речей. Тим не менше, М. Бобжинського не можна вважати за типового націоналіста, бракувало йому тенденцій до розпалювання національного антагонізму. Подібно як більшість консерваторів він вважав за найбільшу небезпеку розгортання революційного руху. Для мешканців Західної Галичини зв'язок між класовою і національною свідомістю українців був значно менше істотним ніж для подоляків. На політику станьчиків і М. Бобжинського впливали також інтереси Австро-Угорської монархії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849-1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – Вип. 33. – Серія історична.
2. Сінкевич Є. Г. Міхал Бобжинський: життєвий шлях та наукова діяльність (1849-1935) / Є. Сінкевич // Сумська старовина: Наук. журн. з історії та культури України. – Суми : СДУ, 2006. – № 20. – С. 90-95.
3. Сінкевич Є. Г. Міхал Бобжинський: суспільно-політична діяльність / Є. Сінкевич // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. праць. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 60-63.
4. Baran A. Michał Bobrzyński (1848-1935) a mit Habsburgów / A. Baran, Z. Baran // Znak. – 1984. – R. 36. – Nr. 1. – S. 95-102.
5. Bardach J. O Michałe Bobrzyńskim nad Nową, Sekwaną i Weltawą // Ustrój i prawa w przeszłości dalszej i bliższej. Studia historyczne o prawie dedukowane prof. S. Grodziskiemu w pięćdziesiąt rocznicę pracy naukowej / pod red. J. Malca, W. Urszyczaka. – Kraków : Wyd. UJ, 2001. – S. 239-254.
6. Bartel W. Michał Bobrzyński (1849-1935) // Spór o historyczną szkołę krakowską: Stulecie katedry historii polski Uniwersytetu Jagellońskiego 1869-1969 / pod red. C. Bobińskiej. – Kraków : Wyd. Literackie, 1972. – S. 145-189.
7. Buszko J. Polityka Michała Bobrzyńskiego w kwestii ukraińskiej (1906-1913) // Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu

- Jagiellońskiego i Fundację św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej w Krakowie, 1990 / pod red. M. Pułaskiego. – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Nr. 1088 – Prace Historyczne. – Z. 103. – Kraków, 1993. – S. 63-70.
8. Daszyk K. Idea parlamentarna a kwestia “silnego rządu” w refleksji historycznej Michała Bobrzyńskiego // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne / pod red. K. Baczkowskiego. – Kraków, 1998. – Nr. 1219 – Zesz. 125. – S. 109-128.
9. Dembiński B. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki człowieka i działalności / B. Dembiński // Przegląd Historyczny. – 1936. – T. 33. – S. 333-340.
10. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35-36. – С. 168-206.
11. Bobrzyński M. Z moich pamiętników / wstęp i przypisy A. Galos. – Wrocław ; Kraków : Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1957. – XXXII, 404 s.
12. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку XX століття у Галичині (за матеріалами архівних збірок Ягеллонського університету) // Питання історії України : Збірник наук. статей кафедри історії України Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. – Чернівці : “Зелена Буковина”, 2006. – Т. 9. – С. 50-52.
13. Łazuga W. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna / W. Łazuga. –Warszawa : PWN, 1982.
14. Цит. за Сінкевич Є. Г. Краківська історична школа в польській історіографії. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – 357 с.
15. Jaworski W. Listy z Sejmu r. 1910 / W. Jaworski. – Kraków : Wyd. C.K. UJ, 1911.
16. Уська У. Р. Українське питання в Галичині у політиці австрійського уряду в 1907-1914 рр. : Автореф. дис. канд. іст. наук. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005.
17. Левицький К. Д-р Михайло Бобжинський в українській політиці // Діло. – 1935. – Ч. 187, 17 липня.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Г. В. Боряк**; д.і.н., професор **Ю. В. Котляр**

© А. А. Кучеренко, 2011

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2011